

Војска и народ у Народноослободилачкој борби

Генерал-потпуковник у пензији *Милија Станишић*

За вођење ослободилачког рата у окупираној земљи било је нужно да се народ покрене у борбу, да се активирају и мобилишу сви његови борбени потенцијали. Руководство устанка је уложило велике напоре да изгради јединствен и чврсто организован политички и војни систем народноослободилачког покрета, који се заснивао на народноослободилачким одборима и оружаним снагама. Њихову политичку основу чиниле су масовне антифашистичке организације омладине и жена, а свака од тих структура имала је посебне задатке, усмјерене ка јединственом ратном циљу.

Морална снага народа и војске имала је одлучујући значај за извојевање побједе.

Стога је изградња борбеног морала била прворазредни задатак свих структура покрета.

Народноослободилачка војска, као најорганизованија снага покрета, имала је задатак не само да води оружану борбу против окупатора и квислинга већ и да активно учествује у покретању и организовању општенонародног рата. Због великог политичког и војног ангажовања на том послу и брижљивог односа према народној имовини армија је стекла велики углед код већине народа и задобила његову љубав. Народ је уткао у војску своје моћи и своју наду, а војска је, не штедећи снагу и животе, узвраћала побједама на бојном пољу. Тако је исковано јединство народа и војске, што је омогућило побједу у Народноослободилачком рату.

Током цјелокупног Народноослободилачког рата (НОР) однос војске и народа имао је прворазредни, стратегијски значај. Чврстина њихових међусобних веза битно је утицала на јединство народноослободилачког покрета (НОП) и на борбену моћ његових оружаних снага. Јединство народа и војске било је друштвена основа за стварање и изградњу Народноослободилачке војске Југославије (НОВЈ).

Организовање народноослободилачког покрета

Вођење ослободилачког и револуционарног рата у окупираној земљи сопственим снагама¹ – на самосталном и изолованом стратегијском ратишту, није се могло ни замислити без покретања народа у

¹ У прогласу Централног комитета КПЈ од 25. јула 1941. речено је: „НАРОДИ ЈУГОСЛАВИЈЕ... Знајте да ваше ослобођење може и мора бити извојевано вашим сопственим снагама“ (*Зборник НОР*, т. I, књ. 2, стр. 23).

борбу, без мобилисања и активирања свих његових борбених потенцијала (људски и материјални). Ратни циљеви НОР-а нису се могли извојевати уколико народ масовно не учествује у оружаном борби и свим осталим облицима отпора против моћног окупатора. У таквим условима, препуштање покрета маса стихијном кретању било би веома опасно, јер је окупатор био снажан и добро организован, а утицај квислинга и конзервативних грађанских странака на масе није се смио потцијенити. Стога је на почетку оружане борбе прикупљање и организовање народних снага добило прворазредни значај. Организацијом је требало унијети у устаничке редове ред и дисциплину, што је било посебно важно за заосталу аграрну земљу, у којој је сељаштво чинило три четвртине становништва. Чврстом организацијом требало је обезбиједити истрајност устанка, а у вези с тим постојала су бројна позитивна и негативна искуства у историји ослободилачке борбе југословенских народа. С обзиром на све то, Комунистичка партија Југославије (КПЈ), као предводник и организатор НОР-а, прионула је на посао да прошири, уобличи и учврсти антифашистички народноослободилачки покрет – као незаменљив услов и претпоставку успјешног вођења дуготрајног рата против окупатора и његових слугу. Према њеној замисли, то је требало да буде јединствен политички и војни систем (механизам) свенародног борбеног покрета, у којем ће сваки његов конститутивни елеменат (структура) имати посебне циљеве и задатке, али ће се сви слити у јединствену цјелину ради остварења ратних циљева. У таквом систему организовања КПЈ могла је да учврсти своју руководећу улогу и да очува свој идентитет.

Најпречи задатак НОП-а био је да створи и изгради сопствену војну силу за борбу против окупатора и њихових бројних слугу. Тадашњи историјски задатак могао се успјешно ријешити једино на бојном пољу. Историјске потребе и околности налагале су да то буде нова војска, утемељена на новим друштвеним основама. Вођство НОП-а одредило је улогу оружаних снага у Народноослободилачкој борби (НОБ) на основу свог филозофског и политичког погледа и става да су отпор и оружана борба против окупатора задатак цијелог народа, а не само армије. Полазећи од циља и карактера НОР-а, Народноослободилачка војска, као најорганизованија снага покрета, имала је задатак не само да води оружану борбу против окупатора и квислинга већ и да активно учествује у покретању, вођењу и организовању свенародног рата; да пропагира платформу НОП-а и да народ покреће у борбу; да пружа, што је могуће већу, економску и здравствену помоћ становништву и да га штити од непријатељевих репресалија; да учествује у оснивању народне власти и масовних антифашистичких организација и да им помаже у раду; да својим успјесима на бојном пољу допринесе међународној афирмацији НОП-а и, на крају, да буде јемац извојеваних резултата борбе. Јединством свих тих функција и задатака испољавала се друштвена улога оружаних снага, а разгрнавањем снаге и утицаја

НОП-а увећавала се и његова војска: крајем 1941. године имала је око 80.000, а крајем рата око 800.000 бораца и старјешина.

Оружани устанак народа, у чијим редовима су се првенствено налазили људи из обесправљених класа и слојева, неминовно је на самом почетку морао да се суочи с питањем рушења старе и изградње нове власти. Велики дио старог апарата власти (Краљевине Југославије) ставио се у службу окупатора и постао веома значајно упориште окупационог система. Истовремено, на основу праксе, Народноослободилачку борбу није било могуће успјешно водити без организоване позадине фронта. Оба разлога су утицала на то да устаничке масе спонтано или организовано свуда уништавају стару власт, као орган окупатора, и да стварају своју власт. Већ у октобру 1941, руководство НОП-а заузело је становиште да се у свим устаничким жариштима ствара мрежа сеоских, градских, општинских и среских народноослободилачких одбора (НОО), с прерогативима привремене државне власти. Тиме су ударени темељи нове револуционарне власти и створена могућност за укидање старе. Народноослободилачки одбори, заједно са НОВ, били су основни инструмент за побједу у Народноослободилачкој борби. Основни задатак им је био да се старају о попуни људством и снабдијевању оружаних снага, да регулишу друштвени и привредни живот на устаничким подручјима и да брину за безбједност становништва на ослобођеним територијама. Током рата изграђена је цјелокупна пирамида нове државне власти, која је стекла и међународни легитимитет.

Судбина НОР-а зависила је највећим дијелом од тога да ли ће га омладина Југославије прихватити као властито дјело. По друштвеном бићу и генерацијским својствима, омладина је била предоређена да буде срж свенародне борбе. Уочи рата КПЈ имала је најјаче упориште управо међу омладином: освојила је умове и срца већине студентске, средњошколске и радничке омладине, као и најборбенијег дијела сеоске омладине. Циљеви НОР-а отварају су историјске перспективе југословенском друштву. У њима је већина омладине могла да нађе своју историјску афирмацију. Стога је вођство НОП-а настојало да се чврсто ослони на снагу и полет младости, да омладину учини одговорном за побједу народне борбе и да јој омогући да се аутентично изрази. Тај стратегијски курс успјешно је остварио Савез комунистичке омладине Југославије (СКОЈ), који је стао на чело антифашистичке омладине и успио да створи масовну и јединствену антифашистичку омладинску организацију (УСАОЈ). Задатак јој је био да покрене младе родољубе у борбу против окупатора и његових слугу, уз јачање јединства младе генерације; да мобилише омладину у војску, и да ангажује младиће и дјевојке да помажу у раду народноослободилачких одбора. Остварујући те задатке, УСАОЈ израстао је у најјачи ослонац и највећу резерву НОП-а – око 60 одсто припадника НОП-а било је млађе од 25 година.²

² Вlado Стругар, *Југославија 1941–1945*, стр. 357.

Остваривање циљева НОП-а умногоме је зависило и од активирања жена у свенародном рату. Оне су чиниле половину становништва и без њиховог учешћа није се могла учврстити позадина фронта, нити се могао успјешно организовати отпор на окупираној територији. Оне су могле масовно да се ангажују и на чисто војним пословима и задацима: као борци у јединицама, у збрињавању рањеника, на рушењу комуникација, у курирској служби итд. С обзиром на све то, вођство НОП-а настојало је да што више активира жене у борби против окупатора и његових слугу, стварајући им могућност да у тој борби ријеше питање политичке, економске и друштвене равноправности жена. Тако је широм земље стварана мрежа одбора Антифашистичког фронта жена (АФЖ), као нераздвојни дио југословенског ослободилачког и револуционарног покрета. Основни задатак им је био да изграде борбено јединство жена, да их мобилишу у свим видовима отпора и борбе против окупатора, и да их просвјеђују и припреме да активно учествују у друштвеном животу ослобођене земље. Остварујући те задатке, АФЖ постала је моћна и незамјенљива снага народног устанка. Наиме, први пут у историји југословенских народа жене су масовно учествовале у оружаном борби (у војним јединицама у току НОР-а борило се око 100.000 жена, од којих је било око 2.000 официра).

Као масовне и борбене друштвено-политичке организације, УСАОЈ и АФЖ проширивали су политичку основу НОБ-а и помагали учвршћивање народне власти. Истовремено, били су основ за будуће институционализовање Народноослободилачког фронта – монолитне политичке организације чије се земаљске (покрајинске) структуре почињу стварати средином 1944. године.

Јасно прецизирање мјеста, улоге и карактера структура (субјеката) НОП-а омогућило је да се успостави јединство и усклади цијелокупни систем ради остваривања циљева рата. Тиме су свим органским дијеловима широког народног покрета створени услови да максимално испоље своју снагу и стваралаштво и да остваре најужу сарадњу у борби за заједничке циљеве, па је НОП израстао у широку и моћну борбено-патриотску организацију,³ изразите југословенске оријентације. Акумулирао је духовне, политичке и моралне снаге народа, из којих је настајала војна моћ покрета.

Морални принципи НОП-а

У основама концепције и доктрине НОП-а било је садржано сазнање и став да је морална снага народа и војске одлучујући чинилац за извојевање побједе. Захваљујући сопственој моралној снази, НОП могао је да се супротстави материјално-технички надмоћнијем непријатељу и да га побјеђује на бојном пољу. Чврст морал његових припадника

³ Из првих извјештаја енглеске војне мисије при Врховном штабу (јесен 1943) види се да су их импресионирали снага и организованост народноослободилачког покрета.

омогућио је да савлађује тешкоће ратовања у неповољним условима, да води дуготрајан рат и да примјењује облике отпора и оружане борбе који ће омогућити да се савладају надмоћне снаге противника. Стога је изградња борбеног морала био прворазредни задатак свих структура НОП-а, посебно његових оружаних снага, које су свакодневно одмјеравале своју моћ у судару с противником. Карактер и циљеви НОР-а обезбјеђивали су повољне објективне услове и претпоставке за изградњу моралне снаге која ће надмашити противникову. Међутим, постојало је и мноштво негативних услова и чинилаца: окупатор је успио да на југословенском простору подстакне и распири братоубилачку борбу: снаге квислинга су биле бројне и располагале су моћним пропагандним средствима; грађанске снаге прозападне оријентације масовно су устале против партизанског покрета; суровим репресалијама окупатор и његове слуге ломили су народну борбену снагу, и друго.

Цјелокупно искуство из ослободилачких и револуционарних ратова указивало је да је морал људства увијек био у дијалектичком јединству с политичком свијешћу, која буди енергију маса и која је подлога моралне снаге. На другој страни, ратна политика налази у моралу снажну потпору у остварењу циљева рата, па су се и у НОР-у политика и морал снажно прожимали, испољавајући се као јединствена спрега.⁴

Руководство устанка изградњу моралне снаге није препуштало самолеку, већ је у свим структурама НОП-а активно и плански формирало моралну свијест учесника покрета. Да би се обезбиједило јединство погледа и схватања о систему (кодекс) моралних вриједности у НОР-у, и да би се практична дјелатност на његовом усвајању усмјерила ка јединственом циљу, било је нужно да се осмисле и уопште основни морални принципи. Они су одређивали смјер изградње моралне снаге цијелог покрета и постављали су основне захтјеве и норме свим његовим припадницима.

Принцип вјерности циљевима народне борбе. Сложеност услова у којима је НОР вођен и велике тешкоће кроз које је пролазио захтијевали су да припадници НОП-а буду чврсто привржени циљевима рата и одлучни да их остваре. Зато је било веома значајно да борци схвате да учествују у рату који се води за њихове интересе и да су свјесни да сами стварају властиту историју. Такво убјеђење изазивало је вољу и ријешеност да се за велике ослободилачке националне и социјалне циљеве вриједи свим срцем борити и жртвовати. Људи који су били мотивисани таквом покретачком снагом, везани нераскидивим спонама за интересе и циљеве Народноослободилачке борбе, могли су на својим плећима да изнесу све ратне тегобе и с великим заносом су хрилили ка побједи. Стога је принцип вјерности циљевима народне борбе био врховни морални принцип за све структуре народноослободилачког покрета. Сви они који су били одани циљевима ослободилачког и револуционарног рата спонтано су и предано прихватили његове моралне норме.

⁴ У свим изворним документима НОР-а сусрећу се термини: „морално-политички фактор“, „морално-политичко стање“, „морално-политичко јединство“.

Принцип борбености. Исход НОР-а зависио је од припадника НОП-а, односно од њихове пожртвованости и храбрости. Циљеви и услови рата су захтијевали да све његове структуре, и сваки појединац, без колебања и истрајно обављају своје ратне задатке. Дијелити судбину народа и бити активан борац – то је био захтјев и путоказ. У рату су могли да побјеђују само храбри људи, а храброст је била потребна не само борцима у оружаним снагама већ и онима који су били ангажовани у позадини фронта, као и онима који су се борили на окупираној територији или који су били у непријатељевим затворима и логорима. Борбеност и храброст били су најизраженија обиљежја припадника народноослободилачког покрета.

Велики значај у пропагирању пожртвовања и храбрости у НОР-у имала је партизанска штампа.⁵ На њеним страницама су објашњаване потреба и нужност пожртвовања и храбрости у борби, указивано на то да свенародни рат тражи високу цијену и да се борци ослободилачког покрета не смију плашити жртава за узвишене идеале. Истовремено, навођени су као примјер и хваљени борци који су личним примјером предњачили и надахњивали остале борце и народ, а све је то доприниосило масовном хероизму у редовима народа и војске.

Принцип солидарности. Вођење ослободилачког и револуционарног рата захтијевало је висок степен јединства и међусобног потпомагања и уважавања свих учесника и структура народноослободилачког покрета. Идеја водила у њиховом удруживању и повезивању био је општи друштвени интерес, који је доминирао у схватању и понашању људи. Изградња свијести о цјелини интереса ослободилачког и револуционарног покрета подстицала је солидарност и колективни дух, који су развијани на геслу „сви за једнога – један за све“. Општи интерес је захтијевао да се цјелокупна активност НОП-а усмјери ка вођењу оружане борбе, па су све структуре покрета дјеловале под лозинком „све за фронт“ и „све за војску“, што је изазвало спремност народа на највеће жртве и његову вољу да са војском дијели добро и зло.

Солидарност војске са народом првенствено се огледала у њеној спремности да заштити становништво, колико год је могла, од репресалија окупатора и њихових слугу. Тако се чувала жива сила и економска моћ народа. Мотиви и резултати солидарности збијали су редове НОП-а, надахњивали су и народ и војску и удвајали њихову моралну снагу.

Принцип хуманости. Борба за национално и социјално ослобођење наметала је обавезу да се у савладавању бројних ратних тешкоћа покрену благородне и хумане снаге људи, и да се високо цијени племенитост духа. Стога је у свим структурама НОП-а ваљало изградити хумане односе, који су се, прије свега, изражавали у гајењу другарства,

⁵ У НОП-у излазило је око 2.900 листова, од којих: 1.080 четних, 700 батаљонских, 390 бригадних, 136 дивизијских, 54 корпусна, 39 главних штабова, 33 болничка и више стотина листова осталих структура НОП-а (*Библиографија издања у НОР-у у 1941–1945*, Војноисторијски институт, Београд, 1964).

које је било чврста веза међу људима, присна и етички чиста. Било је то другарство бораца за заједничке идеале, засновано на међусобном повјерењу, па је током цијелог НОР-а ријеч „друг“ била најчешће употребљавана и најомиљенија ријеч.

Брига о рањеницима у НОР-у била је врхунац људске хуманости и доброте, и дубоко је засијецала у морал војске и народа. Војска је морала да има довољно моралне снаге да заштити рањенике од уништења. Остале структуре НОП-а требало је да искажу највећи степен бриге за збрињавање рањеника. Стога се и у војсци и у народу брижљиво гајило култ рањеника. Војска је водила бројне бојеве и двије велике битке за спас рањеника (Неретва и Сутјеска).

Принцип правичности. Припадници НОП-а борили су се против угњетачке фашистичке силе и против неправди претходног друштвеног поретка. На њиховим заставама било је исписано гесло социјалне правде и једнакости. Рат који су водили био је препун патњи и страдања, па је борба за такве циљеве и у таквим условима налагала да правичност буде уткана у свакодневну дјелатност свих дијелова покрета.

Будући да се рат највише водио на територији гдје је претежно живјело сиромашно становништво, морао се, прије свега, правично расподијелити терет грађана у снабдијевању војске, да би се лакше и дуже издржало, уз строго поштовање принципа да свако даје према својим могућностима. То је требало да буде подједнака брига и народне власти и војних органа. Посебну бригу ваљало је посветити егзистенцији најсиромашнијих породица (помоћ у прехрани), као и обради имања оних чији су домаћини отишли у војску или су погинули. Све је то отварало перспективе и будило наду да ће сјутрашње друштво бити друштво социјалне правде.

О правичности у оружаним снагама ваљало је посебно бринути, јер се њихово људство свакодневно жртвовало за праведне ратне циљеве. Стога је требало терет борбе равномјерно распоређивати на јединице и појединце, а борце и старјешине вредновати према њиховом стварном доприносу борби. Исто тако, морало се обезбиједити да односи војне субординације не повриједе достојанство бораца – ратника. Морални лик војника и старјешина изграђиван је према високим стандардима.

Морални принципи су могли да имају значајну улогу уколико се преточе у праксу, па је то било у центру пажње свих руководства народноослободилачког покрета. Принципе су усвајали појединци и колективи кроз свјесно прихватање моралних норми у свакодневном дјеловању и понашању. Циљ је био да свака јединица постане морални субјект, борац пробуђене свијести и савјести, с високим осјећањем одговорности за исход борбе и рата. Тако су морална начела, норме и критеријуми постајали сигуран ослонац за заједничка стремљења и активно учешће у отпору и оружаном борби (било је, наравно, и одступања од њих).

Чврстина моралне снаге нарочито је била нужна војсци. Међутим, за то су биле везане и велике тешкоће: у првом периоду НОР-а

смјењивале су се плиме и осјеке устанка, што је доводило до политичког превирања у масама и до колебања њихове моралне снаге; под жестином непријатељевих удараца колебао се и борбени морал војних јединица, или је долазило до појаве да новомобилисани борци нијесу могли да поднесу голема морално-психолошка напрезања; догађало се да и јединице с најјачим моралом понекад поклекну, и слично. Дакле, и борци НОВЈ били су људи с врлинама и манама. Старјешине, заједно с организацијама КПЈ и СКОЈ-а у Војсци, успијевале су, уз ријетке изузетке, да свакодневном истрајном васпитном акцијом и досљедношћу превазиђу те тешкоће и слабости. У цјелини, борбени морал НОВЈ био је чврст и снажан, а то су признавали и команданти противничке стране.⁶ Успјеси оружаних снага на бојном пољу доприносили су јачању моралне снаге цијелог покрета, па је снажан морал народа и војске доприносио надмоћности над непријатељем и мобилисао и активирао свијест, вољу и енергију појединаца и колектива.

Оружане снаге – покретач општенородног рата

Основна идеја стратегије НОР-а налагала је да се широм Југославије отпочне што прије с масовним народним устанцима, који ће у слиједећој фази прерасти у општенородни рат. Први партизански одреди су били основно и једино оружано средство за остварење тог циља стратегије. Стога је врховни командант Тито, у првом броју „Билтена“ Главног штаба, од 10. августа 1941, дао упутство да „партизански одреди морају неуморно развијати отпор народа дижући народне устанке и стављајући се на чело тих устанака као борбено језгро“.⁷ Дизањем устанака оружана борба је одмах добијала велики замах, стварани су услови да се активира најборбенији дио народа, да се масе мобилишу око програма НОП-а, да се војска бројно ојача и да се најбрже дође до оружја.

Општи друштвени интерес и војно-политичка ситуација у окупираној земљи захтијевали су да се све војне јединице што је могуће више политички ангажују у покретању народа у борбу. Народноослободилачка војска је била веома ефикасна снага за остварење тог задатка, јер се у њеним редовима налазио бројан и способан политички кадар, и због тога што је народ у ратном вихору највише желио да чује борце с пушком у руци. Војне јединице су морале политички да раде у народу да би стекле његово повјерење и задобиле његову подршку: у попуни

⁶ Генерал-лајтнант Литерс, командант њемачких трупа у операцији „Шварц“ (битка на Сутјесци), у свом завршном извјештају њемачкој Врховној команди констатује: „Ток борби је показао да су комунистичке снаге под Титовом командом одлично организоване, вјешто вођене и да располажу моралом који изазива чуђење“. Командант 21. СС брдске дивизије, генерал-мајор Шмидхубер, у свом извјештају од 1. августа 1944, о борбама у операцији „Драуфгенгер“ (Андријевичка операција) каже за јединице НОВ: „Степен обучености и борбена вредност показала се изненађујуће добра. Јединице и њихове старешине могу се изједначити са најбољим европским трупима“ (*Зборник НОР*, т. XII, књ. 3 и 4).

⁷ Исто, т. II, стр. 12.

јединица новим борцима, у материјалном обезбјеђењу и санитетском збрињавању, у обавјештајној дјелатности, у инжењерским радовима, и другом. Зато су организатори устанка од првог дана ангажовали војску у ширењу идеја и политичке линије народноослободилачког покрета. Од свих војних јединица захтијевано је да политичко-пропагандну дјелатност у народу схватају као велику обавезу и да јој посвећују исту пажњу као и политичком раду у јединици.

Циљ политичког рада војске у народу био је: да се разјасне циљеви НОР-а; да се разобличи политика окупатора, квислинга и колаборациониста; да се објасни карактер ослободилачке војске и да се народу укаже на његове обавезе и задатке у потпомагању борбе. Популарисање циљева ослободилачког рата тијесно је повезано са слободарским и борбеним традицијама ранијих ратова и буна.⁸ На подручјима на којима су окупатор и његове слуге успјели да разбукте шовинистичке страсти и братоубилачку борбу у средишту политичког рада био је програм НОП-а о братству и јединству. Будући да су створене као јединствена и централизована војна сила, оружане снаге су могле да буду ефикасан инструмент у здруживању борбених потенцијала свих југословенских народа. Оне су на дјелу ковале њихово јединство, борећи се у свим крајевима земље. Пошто су биле вишенационалног састава, војне јединице су знатно доприносиле стишавању и превазилажењу националних мржњи и погубног шовинистичког духа.

Облици политичко-пропагандне дјелатности војске у народу били су разноврсни и разгранати: сеоске и градске конференције, зборови и митинзи, колективно читање партизанске штампе и слушање радио-вјести, појединачни разговори, културне приредбе, и друго. Објашњавање и убјеђивање били су основни метод политичког дјеловања, а стрпљивост и упорност у објашњавању и убјеђивању ваљало је нарочито испољити у крајевима који су дуже вријеме били под контролом окупатора, квислинга и колаборациониста.

За успостављање тјешњег односа с народом, за ширење идеја НОП-а и за јачање вјере у побједу нарочито су биле погодне културне приредбе. Мада се изразито оскудијевало у техничким средствима и стручном кадру, свака војна јединица, почев од батаљона, тражила је да се оспособи за тај рад, а бригаде и дивизије имале су своје културне екипе. Приредбе за народ су редовно почињале краћим политичким говором, а потом су слиједиле хорске пјесме, рецитације и краћи скечеви (актовке). Нарочито је била омиљена борбена поезија пјесника из редова НОВЈ,⁹ који су своје стваралачко надахнуће уложили у службу народу. Није се занемаривао ни забавни карактер приредаба – у суровим

⁸ У прогласу ЦК КПЈ народима Југославије, од 12. јула 1941, речено је: „Славне традиције борбе за правду и слободу ваших дедова не смеју бити заборављене. Сада је време да покажете да сте достојни потомци својих славних предака“.

⁹ Бранко Ћопић, Скендер Куленовић, Јован Поповић, Танасије Младеновић, Ђедо Миндеровић, Радован Зоговић, Мирко Бањевић, Вукајло Кукаљ, Владимир Назор, Горан Ковачић, Отон Жупанчић, Карел Дестовник Кајух, Ацо Шопов, и други.

ратним временима и големим невољама народу су пјесма, хумор и игра били потребни као хљеб.

Током цијелог НОР-а Народноослободилачка војска је пружала помоћ у стварању и учвршћивању народне власти. Првих дана устанка, нарочито на територијама гдје КПЈ није била довољно јака, штабови устаничких јединица били су једина власт на терену. Када се устанак стабилизовао, војни штабови су се непосредно ангажовали у оснивању народноослободилачких одбора, који су крајем 1942. године постали стални органи власти. Од тог времена оружане снаге су се концентри-сале на изградњу војне власти у позадини (команде мјеста и подручја) и на организовање сарадње између штабова и одбора. У свим периодима рата дужност старјешина и бораца је била да дају примјер цијелом народу како треба поштовати носиоце његове власти, и да својим понашањем и подршком допринесу учвршћењу ауторитета народно-слободилачких одбора.

У средишту комплекса питања о односу војске и народа био је проблем односа старјешина и бораца према народној имовини, која је била извор и материјална основа снаге устанка. Њу је требало чувати, плански користити и рационално трошити, како би војска и народ истрајали у борби и победили. Однос војске према народној имовини имао је велике политичке и моралне посљедице. Од њега је зависила подршка народа војсци, јер су масе биле вољне да учествују и истрају у борби зависно од тога колико су биле увјерене да је та њихова војска спремна да брижљиво чува народну имовину и да је одлучно штити од уништења и грабежа. На другој страни, однос према народној имовини био је саставни дио моралне снаге војске. Због свега тога, правилан однос према народној имовини био је значајан услов за задобијање подршке народа, па су сви субјекти у оружаним снагама тежили и настојали да свака војна јединица у томе служи за примјер. Идеал јединице која је у томе хтјела да предњачи био је да борци самовољно не залазе у домове и да знају да чувају своје достојанство (на примјер, да се неисхрањена јединица одмара у сазрелом воћњаку, а да нико не посегне за плодом). Такво понашање је идејно, политички и морално поражавало непријатеља.

Такав однос према народу није било лако изградити јер су у суровим ратним временима појединци, а понекад и читава јединица, грубо поступали према становништву, нарочито према оном дијелу који је био наклоњен противничкој страни.

За све послове и задатке везане за однос војске према народу били су, према функцији, задужени политички комесари јединица: чета, батаљона, бригада, дивизија, корпуса и армија. За ту дјелатност располагали су агитационо-пропагандним апаратом јединице, а ослањали су се на организацију КПЈ и СКОЈ-а.¹⁰ У средишту њиховог интересовања

¹⁰ Од укупног броја чланова КПЈ у НОР-у у оружаним снагама је било око 50 одсто.

био је, најчешће, однос према народу, а повремено су оцјењивали како су се према народу понашали комунисти и остали. Чланство је на конкретним примјерима васпитавано у духу потпуне сагласности између ријечи и дјела, а критиковани су и кажњавани они који тако нијесу поступали. То је значајно доприносило да ратници не „подивљају“ и да не постану пуштахије.

Сврставањем у редове НОП-а, народ је уткао у војску своје моћи, своју љубав и наду. Војска је, не штедећи снагу и животе, узвраћала побједама над окупатором и његовим слугама. Јединство народа и војске, исковано на таквим основама, омогућило је побједу у Народноо-слободилачком рату.